

Ambroży Bogucki (1921–2017)

Mediewista, źródłoznawca, historyk ustroju, językoznawca i regionalista – Ambroży Bogucki urodził się w Solcu Kujawskim 11 sierpnia 1921 roku, zmarł natomiast w Bydgoszczy (w dzielnicy Fordon) 3 grudnia 2017 roku. W bieżącym roku zatem przypadła setna rocznica jego urodzin. O jego wczesnej edukacji trudno mi było znaleźć jakieś informacje. Najpewniej do szkoły podstawowej uczęszczał w Solcu, zaś szkołę średnią najprawdopodobniej kończył już w czasie II wojny światowej zapewne w Bydgoszczy.

O jego powojennych losach informacje czerpiemy z opracowania Mirosława Krajewskiego¹. Po powołaniu do życia Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (dalej: UMK) A. Bogucki w 1946 roku rozpoczął studia na Wydziale Prawa tej uczelni, które ukończył z tytułem magistra w 1949 roku. Równocześnie z rozpoczęciem studiów, bo już w 1945 roku, rozpoczął pracę nauczyciela w szkołach podstawowych na obszarze powiatu Aleksandrowskiego: w Kamieńcu (gmina Koneck) i Siniarzewie (gmina Zakrzewo). Po ukończeniu studiów prawniczych A. Bogucki rozpoczął studia na nowym kierunku, zgodnym z uprawianym zawodem nauczyciela – na historii. Studia te ukończył w 1952 roku z dyplomem magistra historii. Kontynuował swe zainteresowania historyczne, uczestnicząc w seminarium doktoranckim prowadzonym przez prof. Bronisława Włodarskiego i prof. Kazimierza Jasińskiego, czego efektem był ukończony w kwietniu 1967 roku doktorat na UMK. O tym wyborze zdecydował przypadek, a mianowicie spotkanie na pocztce z prof. K. Jasińskim, który zachęcił naszego bohatera do udziału w seminarium doktorskim. Prof. Jasiński został też promotorem jego pracy. Znaczna część tej dysertacji ukazała się drukiem w 1972 roku pod tytułem *Komes w polskich źródłach średniowiecznych*².

Tymczasem – aby powrócić do przebiegu kariery pedagogicznej A. Boguckiego, która była podstawowym zajęciem w życiu naszego bohatera – ówczesne władze oświatowe w momencie ukończenia przezeń studiów prawniczych uznały jego przydatność w kształceniu na wyższym poziomie i w ten sposób od 1950 roku został on nauczycielem w Liceum Ogólnokształcącym w Rypinie, z którym to nowym miejscem pracy i życia A. Bogucki związał się na długi czas, aż do przejścia na emeryturę w roku 1981. W Rypinie mieszkał jeszcze przez kilka kolejnych lat, aby w końcu osiąść w Bydgoszczy, gdzie mieszkała jego siostra. On sam nie założył rodziny i do

¹ M. Krajewski, Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej, t. 1, Rypin 2014, s. 77.

² A. Bogucki, *Komes w polskich źródłach średniowiecznych*, Warszawa–Poznań 1972 [Roczniki TNT 76 za rok 1971, z. 3]; S. Gawlas, rec. w: *Studia Theologica Varsaviensia* 14, 1976, z. 1, s. 277–279.

śmierci pozostał kawalerem. Swoją czas na emeryturze A. Bogucki poświęcił nauce i rzeczywiście większość jego twórczości naukowej przypada na ten okres.

Pierwszą swą publikacją naukową A. Bogucki poświęcił dziejom powiatu rypińskiego w średniowieczu³. Nie ograniczył się wszakże w swej twórczości do badań nad historią regionalną, chociaż jeszcze do tej problematyki kilkakrotnie powracał⁴. Prace te, choć poświęcone dziejom regionu kujawsko-dobrzyńskiego, mają swoją wartość jako podstawa badań nad kształtowaniem się i rozwojem systemu administracji oraz osadnictwem w Polsce piastowskiej. Osobne miejsce w twórczości A. Boguckiego zajmują publikacje, w których zwracał uwagę na odrębności ustrojowe Śląska wynikające z wczesnego odłączenia tych ziem od reszty kraju⁵.

Jednakże znakomitą część swych badań poświęcił A. Bogucki historii ustroju, czego dobitnym przykładem są m.in. jego prace o podziałach administracyjnych Polski średniowiecznej⁶ oraz rozważania o urzędach i urzędnikach⁷. W nich śledził kształtowanie się systemu władzy w Polsce średniowiecznej, dostrzegając m.in. różnice regionalne powstałe wskutek podziału dzielnicowego. Niezwykle istotne są też uwagi A. Boguckiego o prawie rycerskim w Polsce, prostujące wiele błędnych hipotez w tej materii⁸, jak chociażby zdanie, że we wczesnym średniowieczu „wojownik, który tracił dobra ziemskie, tracił także prawo rycerskie. Po przekształceniu się rycerstwa w szlachtę *ius militare* stało się prawem szlacheckim, przysługiwało ono wszystkim członkom uprzywilejowanego stanu bez względu na aktualny stan posiadania”⁹. W ten nurt badawczy wpisują się przyczynki A. Boguckiego o szlachcie¹⁰.

³ A. Bogucki, Powiat rypiński w średniowieczu (do połowy XV wieku), w: Szkice rypińskie, red. Z. Jędrzyński, Bydgoszcz 1967, s. 45–85.

⁴ A. Bogucki, Grody a osadnictwo drobnorycerskie w ziemi dobrzyńskiej, PH 63, 1972, s. 219–239; tenże, Z dziejów Rypina. Sprawa autentyczności dwóch dokumentów z XIV wieku, Prace Komisji Historii Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego 10, [Warszawa–Poznań] 1974, s. 71–80; tenże, Kasztelania kikołska w XIII wieku, Ziemia Dobrzyńska 1, 1988 (wyd. 1989), s. 7–14; tenże, Kasztelania i powiat rypiński w średniowieczu, Ziemia Dobrzyńska 2, 1992, s. 7–15.

⁵ A. Bogucki, Termin *miles* w źródłach śląskich XII–XIV wieku, w: Społeczeństwo Polski średniowiecznej, red. S. K. Kuczyński, t. 1, Warszawa 1981, s. 222–263, tenże, Studia nad urzędnikami śląskimi w XIII wieku, CPH 36, 1984, z. 1, s. 1–27; tenże, O starszeństwie, komasacji i podzielności urzędów śląskich w XIII wieku, Sobótka 40, 1985, z. 4, s. 471–490.

⁶ A. Bogucki, Uwagi o kasztelanach wschodniokujawskich i dobrzyńskich (XI–XIII w.), Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie 6 (Historia), 1987, s. 69–96; tenże, O strukturze administracyjnej Polski XI–XII wieku, CPH 44, 1992, z. 1–2, s. 1–24; tenże, Kasztelanie nad dolą Brdą w XII–XIII wieku, RH 62, 1996, s. 89–112; tenże, Przynależność administracyjna Kujaw w XI i XII wieku, w: Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Materiały z sesji naukowej (9–10 maja 1994 roku), red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzer, Włocławek 1995, s. 11–22.

⁷ A. Bogucki, Ze studiów nad polskimi urzędnikami nadwornymi w XIII w., CPH 39, 1977, z. 2; tenże, Komornik i podkomorzy w Polsce piastowskiej, w: Społeczeństwo (jak w przyp. 5), t. 3, Warszawa 1985, s. 75–133; tenże, O żupanach w Polsce piastowskiej, w: tamże, t. 4, Warszawa 1990, s. 108–140.

⁸ A. Bogucki, Problem prawa rycerskiego w Polsce, w: Społeczeństwo (jak w przyp. 5), t. 11, Warszawa 2007, s. 59–89.

⁹ Tamże, s. 84 n.

¹⁰ A. Bogucki, O pochodzeniu terminu „szlachta”, w: Kopijnicy, szyprowie, tenutariusze, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2002, s. 373–380; tenże, Jeszcze o pochodzeniu terminu „szlachta”, w: Biskupi, lennicy, żeglarze, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2003, s. 457–471 (jest to polemika z Tomaszem Czarneckim).

Jednym z ostatnich tekstów naukowych naszego bohatera jest polemika z Tomaszem Czarnieckim na temat etymologii polskich nazw rycerstwa¹¹. Szczególnie pomocne w pracy historyka podejmującego badania nad społeczeństwem Polski średniowiecznej są ustalenia A. Boguckiego z dziedziny językoznawstwa i hermeneutyki źródeł średniowiecznych. Pierwszą – i nadal aktualną pracą z tego zakresu – jest wspomniana monografia o *komesie*, jak również o nazwach rycerstwa w źródłach polskich, które porządkują przedpole badawcze i pomagają zrozumieć proces kształtowania się społeczeństwa Polski średniowiecznej¹². W tym celu autor sięga po materiał porównawczy z sąsiednich krajów¹³. Stratyfikacja społeczna i służąca jej terminologia obecna w źródłach średniowiecznych zajmują w twórczości tego historyka szczególnie miejsce. Mamy tu zatem wartościowe przyczynki poświęcone zarówno warstwie najwyższej – książętom¹⁴, jak też ich podwładnym¹⁵.

Bez wątpienia wszystkie te zagadnienia poruszane przez Ambrożego Boguckiego stanowią ważny wkład do dorobku polskiej mediewistyki, a szczególnie do badań nad etymologią słów i ich znaczeniem, jednak wyróżnić należy chociażby liczne artykuły poświęcone stanowi rycerskiemu i szlachcie jako podstawie społeczno-ustrojowej dawnego państwa polskiego. Bo przecież dookreślenie stanu społecznego nie wyczerpuje wiedzy o jego zróżnicowaniu i rozwarstwieniu. Zaliczyć tu można takie prace, jak „*Strenuus*” jako tytuł polskich rycerzy pasowanych (XIII–XIV w.) czy *O pasowaniu na rycerza i grupach prawnych*, a także *O pochodzeniu terminu „szlachta”*¹⁶. Słowo „rycerz”, jak tego dowodzi A. Bogucki, pochodzi z języka niemieckiego i znaczy osobę wojującą na koniu. Rycerz jednak nie zajmował się wyłącznie sprawami wojennymi. Musiał z czegoś żyć, a podstawą jego bytu było posiadanie ziemi i korzystanie z pracy ludzi uprawiających ją. Jedni bogacili się i chcieli być kimś

¹¹ A. Bogucki, Etymologie polskich nazw rycerstwa, w: Pielgrzymi, pogrobowcy, prebendarze, red. B. Śliwiński, Malbork 2009, s. 17–43.

¹² A. Bogucki, *Rittermeszig man* w najstarszym zwodzie prawa polskiego, PH 69, 1978, s. 121–125; tenże, Jeszcze o tak zwanym *Rittermeszig man* w Księdze Elbląskiej, w: Społeczeństwo (jak w przyp. 5), t. 6, Warszawa 1994, s. 131–140; tenże, Nazwy rycerstwa w Regestach śląskich, Sobótka 46, 1991, s. 17–25; tenże, Jeszcze o nazwach rycerstwa w źródłach polskich, w: Mieszczanie, wasale, zakonnicy, red. B. Śliwiński, Malbork 2004, s. 19–45; tenże, Polskie nazwy rycerstwa w średniowieczu. Przyczynki do historii ustroju społecznego, Włocławek 2001.

¹³ A. Bogucki, Czeskie nazwy rycerstwa w XIV–XV wieku, CPH 40, 1988, s. 33–57.

¹⁴ A. Bogucki, Książę i wojewoda. Tytułatura władców czeskich i polskich, PH 89, 1998, s. 551–571; tenże, Termin *princeps* w źródłach polskich, w: Odkrywcy, princepsi, rozbójnicy, red. B. Śliwiński, Malbork 2007, s. 45–86.

¹⁵ A. Bogucki, Tytuł rycerski jako kryterium identyfikacji osób w średniowieczu, w: *Personae – colligationes – facta*. Profesorowi Kazimierzowi Jasińskiemu w 70. rocznicę urodzin przyjaciele, koledzy, uczniowie, red. J. Bieniak i in., Toruń 1991, s. 66–73; tenże, Rycerz i panosza w źródłach polskich XIV i XV wieku, w: Społeczeństwo (jak w przyp. 5), t. 7, Warszawa 1996, s. 165–200; tenże, Uwagi o władkach w średniowiecznej Polsce, CPH 50, 1998, z. 1, s. 31–56; tenże, Termin *kmieć* w źródłach polskich XIII i XIV wieku, w: Społeczeństwo (jak w przyp. 5), t. 8, Warszawa 1999, s. 131–154.

¹⁶ A. Bogucki, *Strenuus* jako tytuł polskich rycerzy pasowanych (XIII–XIV w.), PH 77, 1986, z. 4, s. 121–125; tenże, O pasowaniu na rycerza i grupach prawnych, RH 65, 1999, s. 195–210 (w tym samym tomie RH, s. 211–214, na marginesie rozważań A. Boguckiego wypowiedział się Henryk Samsonowicz, Jeszcze o pasie rycerskim, giermkach i klientach); tenże, O pochodzeniu terminu „szlachta” (jak w przyp. 10).

więcej niż zwykłymi rycerzami – inni zaś wskutek różnych czynników losowych popadali w ubóstwo i musieli bronić swego statusu, czyli przynależności do warstwy uprzywilejowanej. Ci, którzy oderwali się od swego pierwotnego zajęcia i nie mieli szansy wykazać się sprawnością, a godność czerpali z urodzenia, zmierzali ku przekształceniu się w ziemian. Oznaką rycerskości w pierwotnym rozumieniu stało się pasowanie na rycerza, które w kulturze średniowiecznej Europy było indywidualną zdobyczą, niedziedziczną przez synów rycerzy pasowanych. Słowem *strenuus* ('prawdziwy') w źródłach często wyróżniano osoby, które nie należały do elity majątkowej czy urzędniczej, jednak dostały zaszczytu pasowania, czym zasłużyły na szacunek swoich współziomków.

Wspomnieć też trzeba o ważnym kierunku badawczym w twórczości A. Boguckiego, jakim jest onomastyka. W cyklu studiów *Spółczesność Polski średniowiecznej* ukazał się interesujący przyczynek na temat etymologii imienia pierwszego historycznego władcy polskiego, gdzie autor, polemizując z Przemysławem Urbańczykiem, doszedł do oryginalnych wniosków na ten temat¹⁷.

Podsumowując dorobek naukowy Ambrożego Boguckiego, nie sposób nie zauważyć jego polemik z historykami, językoznawcami czy przedstawicielami innych dyscyplin nauki, gdzie widać troskę o prawdę, a nie chęć postawienia na swoim. To zaświadcza o jego przynależności do elity uczonych godnych naśladowania.

Jan Tęgowski

¹⁷ A. Bogucki, Kilka uwag o imieniu Mieszka I, w: *Spółczesność* (jak w przyp. 5), t. 10, Warszawa 2004, s. 9–18.